

‘युद्धविराम जिन्दावाद’ कथामा : विश्वदृष्टि

Worldview in the story “Yuddha Biram Zindabad”

लतादेवी पौडेल

उपप्रध्यापक, नेपाली विभाग

त्रि.वि, महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम

Email: paudyallata@gmail.com

सार : प्रस्तुत लेख महेशविक्रम शाहको ‘युद्धविराम जिन्दावाद’ कथामा विश्वदृष्टिसँग सम्बन्धित छ । कथाको अध्ययनसँग सम्बन्धित छ । साहित्यको मार्क्सवादी चिन्तमा आधारित विभिन्न दृष्टिकोणहरूमध्ये फ्रान्सेली चिन्तक लुसिएँ गोल्डमानद्वारा प्रतिपादित सिद्धान्त हो विश्वदृष्टि । यस सिद्धान्तअन्तर्गत साहित्यिक रचनाका विषयवस्तुलाई समाजका वास्तविकतासँग जोडेर हेर्ने गरिन्छ । यसलाई साहित्यको समालोचनाको नवीन र प्रचलित पद्धतिका रूपमा लिइन्छ । यस लेखमा गोल्डमानको विश्वदृष्टिसँग सम्बन्धित मान्यतामा केन्द्रित भई कृतिको अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको छ । गोल्डमानका विचारमा एउटा वर्ग वा समूहको जीवनजगत् बारेमा सुसङ्गत दृष्टि नै विश्वदृष्टि हो । यसको विकास कुनै समूह वा वर्गले सामाजिक ऐतिहासिक प्रक्रियामा गर्छ । स्रष्टाका माध्यमबाट रचनामा सामाजिक विम्ब प्रकट हुन्छ । कृतिको संसार र वाह्य संसारका घटनाक्रम समानता भई समान चेतनाको प्रवाह हुन्छ । यो नै संरचनाको समानधर्मिता हो र त्यसको जगमा निर्माण भएको सामूहिक विचार नै विश्वदृष्टि हो भन्ने मान्यता गोल्डमानको रहेको छ । प्रस्तुत कथामा नेपालको राजनैतिक इतिहासमा दशवर्षे जनयुद्धका नामबाट परिचालित द्वन्द्वकालीन समयको घातप्रतिघातलाई समेटिएको हुनाले यस लेखमा कथामाके कस्तो विश्वदृष्टि प्रस्तुत भएको छ र कथामा प्रस्तुत भएको सामाजिक संरचना र नेपाली समाजको संरचनासँग के कति समानधर्मिता छ भनेरखोजी गरिएको छ । यसमा शीर्षकीय समस्याको समाधानसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सामग्रीहरू प्राथमिक र द्वितीयकश्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । यसमा युद्धविराम जिन्दावाद कथालाई प्राथमिक श्रोत र विश्वदृष्टिसँग सम्बन्धित अन्य अध्ययन अनुसन्धान, समालोचना र सैद्धान्तिक सामग्रीलाई द्वितीयक सामग्रीको रूपमा उपयोग गरिएको छ । सामग्रीसङ्कलनको मुख्य आधार पुस्तकालयलाई बनाइएको छ । सङ्कलित सामग्रीहरूलाई विश्लेषण गर्ने आधारका रूपमा साहित्यका समाजशास्त्री लुसिएँ गोल्डमानको विश्वदृष्टि सम्बन्धी मान्यतालाई लिइएको छ । यही सैद्धान्तिक मान्यताका आधारमा प्रस्तुत कथामा विश्वदृष्टि र समानधर्मिताको गहन अध्ययन पठन तथा वस्तुगत विश्लेषण गरी निष्कर्षक प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा सन्दर्भसामग्रीको प्रयोगमा ए. पि. ए. पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ ।

मुख्य शब्द : विश्वदृष्टि, समानधर्मिता, वर्ग, द्वन्द्व, संरचना, शोषण, सामन्त

Abstract : The article presented is related to Mahesh Vikram Shah's worldview in the story 'Yuddha Biram Zindavad'. The story is related to study. Various approaches based on Marxist thinking to literature Are the theories propounded by French thinker Lucien Goldman in Haru. He took literature as a new and prevalent method of criticism. This article will study and analyze the work focused on goldman's belief in the worldview.

Key words : worldview, commonism, class, duality, structure, exploitation, empire

१. विषय परिचय

प्रस्तुत लेख महेशविक्रम शाहको 'युद्धविराम जिन्दावाद' कथामा विश्वदृष्टिसँग सम्बन्धित छ । यसमा युद्धविराम जिन्दावाद कथामा विश्वदृष्टिको विश्लेषण गर्ने मुख्य उद्देश्य राखिएको छ । प्रस्तुत शीर्षकभित्र महेशविक्रम शाह र युद्धविराम जिन्दावाद कथामा विश्वदृष्टि दुई पक्षहरू रहेका छन् । विषय परिचयका क्रममा यिनै दुई पक्षको चिनारी दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

महेशविक्रम शाह (वि.सं. २०१५) नेपाली साहित्यका समकालीन यथार्थवादी कथाकार हुन् । यिनका *सटाह* (२०५३), *सिपाहिकी स्वास्नी* (२०५९), *अफ्रिकन अमिगो* (२०६०), *छापामारको छोरो* (२०६३), *काठमाण्डुमा कमरेड* (२०६५), *ज्यकसन हाइट* (२०६९) कथासङ्ग्रहहरू प्रकाशित छन् । नेपाल प्रहरी सेवामा संलग्न शाहले नेपाली राजनीतिमा रहेको युद्ध र द्वन्द्वलाई कथाको विषयवस्तु बनाएका छन् । यिनी सामाजिक यथार्थवादी कथाकार हुन् । युद्ध र द्वन्द्वलाई हेर्ने यिनको दृष्टिकोण भने आदर्शवादी रहेको छ । यिनका कथामा द्वन्द्व र युद्धको पृष्ठभूमि तथा कारण भन्दा पनि त्यसले निम्त्याएका घातप्रतिघातको यथार्थ चित्रण पाइन्छ । 'युद्धविराम जिन्दावाद' यिनका यस्तै कथाहरूमध्येको एउटा कथा हो । यो *छापामारको छोरो* (२०७४) कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छ । यसमा नेपालको राजनैतिक इतिहासमा दशवर्षे जनयुद्धका नामबाट परिचालित द्वन्द्वकालीन समयको घातप्रतिघातलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा तत्कालीन नेपाली समाजको युद्धरत पक्ष र सर्वसाधारण नागरिक पक्षको विश्वदृष्टिलाई महत्त्वकासाथ प्रस्तुत गरिएको छ । जसले साहित्यका समाजशास्त्री तथा व्याख्याता लुसियाँ गोलडमानको विश्वदृष्टिसम्बन्धी मान्यताका कोणबाट यस कथालाई अध्ययन गर्न सकिने आधार तय गरेको छ । गोलडमानका साहित्य विश्लेषणका विभिन्न पक्ष तथा आधारहरू छन् । यस लेखमा उनको विश्वदृष्टिसम्बन्धी मान्यतालाई आधार बनाइएर कथामा विश्वदृष्टिको प्रस्तुति कसरी गरिएको छ

र कृति र समाजबिचको कस्तो संरचनागत समानधर्मीता पाइन्छ भन्ने जिज्ञासाको समाधान खोज्ने प्रयास गरिएको छ ।

२. अध्ययनको समस्या र उद्देश्य

प्रस्तुत लेखको शोध्य क्षेत्र महेशविक्रम शाहको 'युद्धविराम जिन्दावाद' कथामा विश्वदृष्टि हो । यसमा कथामा प्रस्तुत भएको विश्वदृष्टि पहिल्याउनुलाई मुख्य समस्याका रूपमा लिइएको छ । आजसम्म विभिन्न पक्षबाट युद्धविराम जिन्दावाद कथाको अध्ययन गर्ने कार्य भए तापनि विश्वदृष्टिसम्बन्धी समाजशास्त्रीय मान्यतालाई आधार बनाएर गहन अध्ययन अनुसन्धान भएको देखिँदैन । तसर्थ यसमा साहित्यका समाजशास्त्री लुसियाँ गोलडमानको विश्वदृष्टि सम्बन्धी मान्यताका केन्द्रित भएर कथामा के कसरी विश्वदृष्टि प्रकट भएको छ र समाजसँग कृतिको कस्तो संरचनागत समानधर्मीता रहेको छ भन्ने कुराको खोजी तथा विश्लेषण गर्ने कार्यलाई प्रमुख समस्याको रूपमा लिइएको छ । त्यसैले यसमा उल्लेखित समस्याको समाधान प्राज्ञिक ढङ्गले उद्देश्य राखिएको छ ।

३. सामग्रीसङ्कलन विश्लेषण विधि

प्रस्तुतलेख महेशविक्रम शाहद्वारा लिखित 'युद्धविराम जिन्दावाद' कथामा विश्वदृष्टिसम्बन्धी समाजशास्त्रीय समालोचना सिद्धान्तका अवधारणका आधारमा लेख तयार पारिएको छ । शोध्य विषयसँग सम्बन्धित आवश्यक सम्पूर्ण सामग्रीहरू प्राथमिक तथा द्वितीय श्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । यसमा *छापामारको छोरो* कथासङ्ग्रह र युद्धविराम जिन्दावाद कथालाई प्राथमिक श्रोतको सामग्रीको रूपमा उपयोग गरिएको छ । उक्त कथाविश्लेषणसँग सम्बन्धित अन्य अध्ययन अनुसन्धान समालोचना तथा विश्वदृष्टिसँग सम्बन्धित सैधान्तिक सामग्रीलाई द्वितीयक श्रोतका सामग्रीको रूपमा उपयोग गरिएको छ । सामग्रीसङ्कलनको मुख्य आधार पुस्तकालयलाई बनाइएको छ । सङ्कलित सामग्रीहरूको अर्थपानका लागि पाठविश्लेषण पद्धति

अँगालिएको छ । यसमा विषयवस्तुको पुष्ट्याइँका लागि आगमनात्मक विधिको उपयोग गर्दै विश्वदृष्टिलाई सङ्केत गर्ने कथाका साक्ष्यका आधारमा निष्कर्ष निकालिएको छ । पाठविश्लेषण गर्ने मुख्य आधारका रूपमासाहित्यका समाजशास्त्री लुसियौँ गोल्डमानको विश्वदृष्टि सम्बन्धी मान्यतालाई उपयोग गरिएको छ । यही सैद्धान्तिक मान्यताका आधारमा प्रस्तुत कथामा व्यक्त विश्वदृष्टि र कृतिका बिचमा तत्कालीन नेपाली समाजका बिच के कस्तो समानधर्मिता छ भन्ने विषयको वस्तुगत विश्लेषण गरिएको छ ।

४. सैद्धान्तिक पर्याधार

साहित्य र समाजबिचको सम्बन्धको अध्ययन गर्ने वाङ्मयको शाखालाई साहित्यको समाजशास्त्र भनिन्छ । साहित्यको समाजशास्त्रले साहित्यमार्फत अभिव्यक्त भएको समाजको अध्ययन विश्लेषण गर्दछ । साहित्यको समाजशास्त्रले समाजका अन्य संस्था भैं साहित्यलाई समाजका रूपमा लिएर कृतिको सामाजिकता, त्यस कृतिले समाज निर्माणमा फु्याएको योगदान आदिको अध्ययन विश्लेषण गर्दछ (सिंह, सन् १९९८, पृ. २) । इसाको उन्नाइसौँ शताब्दीमा प्रारम्भ भएको साहित्यको साजशास्त्रीय पम्परा बीसौँ शताब्दीमा आइपुग्दा व्यवस्थित र विश्वसनीय ज्ञानअनुशासनका रूपमा विकसित गरियो । यसको श्रेय फ्रान्सेली चिन्तक लुसियौँ गोल्डमानलाई छ । “गोल्समान (सन् १९१३-१९७१) मार्क्सवादबाट प्रभावित नवमाक्सवादी विचारक हुन् । मार्क्सवादबाट प्रभावित भएर पनि यिनले मार्क्सवादको वर्गसंघर्ष तथा वर्ग चेतना सम्बन्धी मान्यतालाई फरक ढंगले प्रस्तुत गर्दै त्यसमा उनले आफ्ना साहित्यसम्बन्धी मान्यतालाई नवीन ढंगले प्रस्तुत गरेका छन् । यसैकारणले उनको सिद्धान्तलाई उत्पातमूलक संरचनावाद पनि भनिन्छ” (पाण्डेय, २०७३, पृ. १८) । यिनी साहित्यका समाजशास्त्री वा साहित्यका समाजशास्त्रका व्याख्याताका रूपमाचिनिन्छ । गोल्डमानले साहित्यलाई लेखकको निजी अनुभूतिकाक रूपमा नलिई समाजको उपजका रूपमा लिएका छन् ।

उनले यो अवधारण समाजशास्त्रको व्याख्या गर्ने सन्दर्भमा अघि सारेका हुन् । साहित्य अर्थात कृतिका सन्दर्भमा उनको अवधारणाका सम्बन्धमा पाण्डेय लेख्छन् :

उनका विचारमा प्रत्येक कृति लेखकको सिर्जना हो र त्यसले लेखकका विचार र अनुभूतिलाई व्यक्त गर्दछ तर त्यो लेखकको नितान्त आफ्नो भने होइन । लेखक समाज तथा वर्गका अन्य व्यक्तिका विचार तथा चिन्तनबाट प्रभावित हुन्छ । त्यसलाई लेखकले आफ्नो वर्ग/समुदाय/समूह र समाजका अन्य व्यक्तिहरूका विचार र भावनासँग जोडेर प्रस्तुत गर्दछ । साहित्यिक कृतिले सामूहिक चेतना वा परावैयक्तिक चेतनालाई अभिव्यक्त गर्दछ । त्यो लेखकको निजी निर्मित होइन अपितु त्यस वर्ग वा समुदायका अन्य व्यक्त पनि त्यस विश्वदृष्टिमा सहभागी हुन्छन् र एउटा वर्ग/समुदाय/समूहको पूर्णतम् सम्भावित चेतना विश्वदृष्टि बन्दछ । विश्वदृष्टिसम्बन्धी यो धारणा गोल्डमानको समाजशास्त्रको मुलभूत पक्ष हो” (पाण्डेय, २०७३, पृ. १८) ।

गोल्डमानले समाजसँग संस्कृतिको ऐतिहासिक, सामाजिक तथा सौन्दर्यसम्बन्धी सम्बन्धको खोज गर्ने पद्धतिको विकास गरेका छन् । यसभित्र साहित्य विश्लेषणका विभिन्न आधारहरू पनि समेटिएका छन् तीमध्ये विश्वदृष्टि उनको मुख्य मान्यता हो । उनका विचारमा एक वर्ग वा समूहले विकास गरेको जीवनजगत्का बारेको सुसङ्गत दृष्टि नै विश्वदृष्टि हो । गोल्डमानको विश्वदृष्टिसम्बन्धी मान्यतालाई अधिसादैँ पाण्डेय भन्छन्

गोल्डमानका भनाइमा एउटा वर्ग वा समूहको जीवनजगत्का बारेमा सुसङ्गत दृष्टि नै विश्वदृष्टि हो । यसको विकास कुनै समूह वा वर्गले सामाजिक ऐतिहासिक प्रक्रियामा गर्दछ । कुनै वर्ग वा समूहले अर्को वर्ग वा समूहसँग विभिन्न किसिमका सम्बन्धहरू बनाउँछन् र यही भाव र

विचारको एउटा व्यवस्था वा संरचना निर्माण हुन्छन् । उनका विचारमा कृति अन्तर्वैयक्तिक प्रकृतिका जटिल तन्त्र हुन्, कृतिमा आउने पात्र वा मान्छे नै कृतिको विषय त हो तर उ नितान्त एकलो विषय मात्र होइन । वास्तवमा व्यक्ति वा मान्छेले एउटा सामूहिक चेतनाको संरचना निर्माण गरेका हुन्छन् । विभिन्न पेशा, व्यावसाय, वर्ग परिवार परिचित, अपरिचित, राष्ट्रिय क्षेत्रका समूह मध्ये प्रत्येकले एकअर्कोलाई चेतनाका कारण प्रभाव पारेका हुन्छन् र एउटा जटिल र अनौठो विश्रुत ल संरचनाको निर्माण गरेका हुन्छन् तर यसका विपरित जब एकै प्रकारको सामाजिक समूहका व्यक्तिहरूको ठूलो सङ्ख्यामा अध्ययन गरिन्छ तब तीबाट उत्पन्न वैज्ञानिक तत्वले एकअर्कोलाई काट्दछन् र एउटा अधिक सुसम्बद्ध र समृद्ध चेतनाको संरचना बाँकि रहन्छ वा विकसित हुन्छ । यसरी सामाजिक समूहनै अन्ततः रचनाको वास्तविक विषय बन्न पुग्छ । स्रष्टाका माध्यमबाट उ कृतिसँग जोडिन्छ अनि रचनाका तत्त्व र समग्र रचनाका बिच जस्तो सम्बन्ध रहन्छ कृति र सामाजिक वर्ग बिच पनि त्यस्तै सम्बन्ध रहन्छ । यसका साथै प्रकृतिसँगको सङ्घर्षका सन्दर्भमा पनि त्यस्तो विचारको व्यवस्थाको विकास गर्दछन् जसको निर्माता कुनै एक व्यक्ति हुँदैन, सिङ्गो वर्ग वा समूह हुन्छ । रचनाको यो धारणा कल्पनाका माध्यमबाट व्यक्त हुन्छ (पाण्डेय, २०७३, पृ. १८) ।

विश्वदृष्टि दर्शन कला र साहित्यमा विभिन्न रूपमा प्रकट भए पनि यसको मूल रूप एउटै हुन्छ । यो एउटा निश्चित कालखण्डमा एउटा वर्गका विचार, अनुभूति र व्यवहारको समग्रतामा प्रकट हुन्छ । गोल्लडमान यसलाई मानिसका सामाजिक जीवनमा निहित हुने भएकाले यो दर्शन कला र साहित्यमा प्रकट हुने कुरा गरेका छन् । उनका विचारमा विश्वदृष्टिको आरम्भको खोज कृतिबाट हुन्छ भने वर्गको अध्ययनबाट असम्भव

हुन्छ । “यसलाई उनी विचारधारा वा वर्ग चेतना मान्दैनन् । उनी विचारधारालाई छद्म चेतना भन्दछन्” (पाण्डेय, २०७३, पृ. १९) । कृतिमा व्यक्त विश्वदृष्टिले समाजको कुनै वर्ग वासमूहको प्रतिनिधित्व गर्नु पर्दछ ।

गोल्लडमानका विचारमा कुनै वर्गको विश्वदृष्टिको संरचनासँग कृतिभित्र संरचित संसारको समानधर्मिता हुन्छ, यसलाई उनी संरचनाको समानधर्मिता भन्छन् । महान रचनामा यो संरचनागत समानधर्मिता सबैभन्दा बढी हुन्छ (गोल्लडमान, सन् १९९३, पृ. ५१) । संरचनालाई उनले कृतिले दिने वाह्य अर्थसँग प्रयोग नगरेर मानसिक संरचनाको अर्थका सन्दर्भमा प्रयोग गरेका छन् । मानसिक संरचना भन्नाले लेखकलाई समाजले पारेको प्रभाव र पात्रका माध्यमबाट व्यक्त हुने स्थूल विचार हो तर लेखकीय प्रभाव मात्र सर्वोच्च होइन । त्यही स्थूल विचार नै विश्वदृष्टि हो । गोल्लडमान लेखकको अभिप्रायलाई र त्यसैरी लेखकमाथि परेको प्रभावलाई कृति मूल्याङ्कनका लागि त्यति महत्व दिदैनन् । यो माध्यमसम्म हुनसक्छ / हुन्छ । वास्तवमा एकजना व्यक्तिको अनुभव यति सीमित र सङ्कुचित हुन्छ कि त्यसबाट सार्थक मानसिक संरचना/विश्वदृष्टिको विकास/सृष्टि सम्भव हुँदैन । त्यसको रचना एउटा सामाजिक वर्गले लामो समयमा गर्नसक्छ त्यसैले रचनामा यसको अध्ययन आवश्यक छ । कहीं त्रासदीय दृष्टि, कहीं विद्रोहको चेतना, कहीं घृणाको भाव किन पैदा हुन्छ र कसरी पैदा हुन्छ ? साहित्यको समाजशास्त्रीले यी प्रश्नको समाधान खोज्नु पर्दछ । यसरी उनले साहित्यक कृति र इतिहासका बिच विश्वदृष्टिका स्तरमा रचनाको सम्बन्धको खोजी गरेका छन् । साहित्यको समाजशास्त्रीले कृतिभित्र यही समानधर्मिताको खोजी गर्नसक्नु पर्दछ । उनका विचारमा महान रचनामा समान्य अनुभवदेखि विशुद्ध परिकथामा पनि संरचनाका स्तरमा एउटा वर्गको जीवनानुभवसँग समानधर्मिताको सम्बन्ध हुन्छ । यसको तात्पर्य हो समाज वा वर्गको जीवनसँग रचनाको घनिष्ठ सम्बन्ध कल्पनाको र सिर्जनशीलताको विरोधी होइन । “उनको समाजशास्त्रको लक्ष्य हो : कृतिको आन्तरिक एकतामा

कलादर्पण वर्ष : ३ | अंक : १ | कार्तिक, २०७९
उसको विश्वदृष्टिको खोजी र त्यस विश्वदृष्टिसँग मूलभूत सामाजिक समूहको विश्वदृष्टिको सम्बन्धको विवेचना” (पाण्डेय, २०७३, पृ.१९) । यस लेखमागोल्डमानका यिनै मान्यतालाई आधार बनाएर विश्वदृष्टिका परिप्रेक्षमा 'युद्धविराम जिन्दावाद कथा'को विश्लेषण गरिएको छ ।

५. युद्धविराम जिन्दावाद कथाको विश्लेषण

५.१ आख्यान सन्दर्भ

महेशविक्रम शाहको 'युद्धविराम जिन्दावाद' कथा छापामारको छोरो (२०७४) कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छ । यस कथाको शीर्षकको नामकरण पदावलीको स्तरमा भएको छ । कथामा तत्कालीन नेकपा माओवादीद्वारा वि.सं. २०५२ साल फागुन १ गतेबाट संचालन गरेको शसस्त्र जनयुद्ध र त्यसका क्रिया प्रतिक्रियाकाबाट प्रभावित नेपाली समाज, नेपालीको भयावह मानसिकता, युद्धको अन्त्य र स्थायी शान्तिको स्थापनाको सन्दर्भलाई सङ्केत गरेको छ । वीरबहादुरका राज्यपक्षको सिपाही हो । ऊ युद्धमैदानमा खटाइएको छ । युद्धले गाउँबस्ती उजाडिएको छ । भाइ भाइ बिचको आपसी लडाइँले कैयौं बाआमाका काख रित्तिएका छन्, कैयौं बालबालिका टुहुरा भएका छन्, कैयौंको सङ्ख्यामा युवतीहरूको सिउँदो उजाडिएको मात्र थिएन नेपालीहरूका बिचमा आपसी सद्भावको प्रायः अन्त्य भएको छ । युद्ध मैदानमा खटिएका सेना प्रहरी तथा छापामार लडाकुहरूले आफूलाई सुरक्षित राख्न सकेका छैनन् । दुवै एकअर्काका निसानामा घेरिएका छन् । कथामा आफ्नै भाइभाइका बिच भएको युद्धले जनताको जीवनस्तरमा परिवर्तन ल्याउन नसक्ने हुनाले युद्ध सधैं सधैंका लागि अन्त्य हुनुपर्ने र स्थायी शान्ति बहाली हुनुपर्ने भावभूमिलाई समेटिएको छ । प्रस्तुत कथामा युद्ध मैदानमा कमान्ना खटिएको राज्य पक्षको लडाकु सिपाही वीरबहादुर र माओवादी पक्षको लडाकु मुख्य पात्रको भूमिकामा रहेका छन् । यसमा सहायक पात्रका रूपमा युद्धमा ज्यान गुमाएकोसिपाहीकी विधवा श्रीमती, युद्धमै आफ्ना दुई लक्का जवान छोराहरू गुमाएको वृद्ध पुरुष र सर्वसाधारण जनता उपस्थित छन् । यसमायुद्धको

Kaladarpan | Volume :3 | No.: 1 | Oct/Nov. 2023
अन्त्यका लागि सहायक पात्रहरूको भूमिका सक्रिय देखिन्छ ।

नेपालको दशवर्षे शसस्त्र जनयुद्धकालीन परिवेशमा लेखिएको यस कथामा कथाकार शाहका सैनिकीय जीवनयात्राका अनुभवहरूलाई समेटिएको छ । तत्कालीन नेपाली राजनैतिक व्यवस्थाको सङ्क्रमणपूर्ण सामाजिक संरचनालाई प्रस्तुत गरिएको यस कथामा राज्यसत्ताको श्रोतसाधनमाथि शाही सरकारको वर्षौंदेखिको एकाधिकारलाई चुनौती दिँदै सर्वहारावर्गको उन्मुक्तिका लागि तत्काली माओवादीका सचेत समूहले विद्रोह गरेको कुरालाई यथार्थ रूपमा उल्लेख गरिएको छ । यसमा युद्ध गर्नु समस्याको समाधान होइन । युद्धविरामले मात्र समस्याको समाधान हुने र उक्त परिवेशले आपसी सद्भावको विकास गर्नसक्छा यसका लागि युद्धरत पक्षका साथैतेस्रो पक्षको भूमिका अहम् हुन्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

५.२. कथामा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि

साहित्यमाविश्वदृष्टिसम्बन्धी सिद्धान्तको प्रतिपादन लुसिँए गोल्डमानले गरेका हुन् । कृतिभित्र समाजका विभिन्न खालका व्यक्तिहरूको विचार, चाहना, इच्छा, आकांक्षा तथा भावनाको सामूहिक अभिव्यक्ति सन्देशस्वरूप आएको हुन्छ । यसैलाई नै विश्वदृष्टिको रूपमा व्याख्या गर्न सकिन्छ । साहित्यकारले समजप्रतिकामान्यता, विचार तथा इच्छा, आकाङ्क्षालाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा आफ्ना कृतिमा अभिव्यक्ति दिएको हुन्छ । साहित्यमाव्यक्त भएको विश्वदृष्टिले समाजका साभामान्यता राख्ने व्यक्तिहरूको भावनालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ । कृतिमा व्यक्त यस्ता विचारबाट समाजका मानिसको के चाहना वा इच्छा छ ? उनीहरूको समाज, देश या विश्वबारे के धारणा राख्छन् ? परिवर्तन चाहन्छन् या यथास्थिति नै चाहन्छन् ? कस्तो खालको परिवर्तन चाहन्छन् ? आदि कुराहरू जान्न सकिन्छ । साहित्यको समालोचकले कृतिभित्र विश्वदृष्टिको खोजी गर्दा यिनै कुराहरूको विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।

'युद्धविराम जिन्दावाद' कथा नेपाली सममाजको

विगत दशकको जनयुद्धको यथार्थ घटनासँग सम्बन्धित छ । यसको सामाजिक पृष्ठभूमि तत्कालीन नेकपा माओवादीद्वारा वि.सं. २०५२ साल फागुन १ गतेबाट संचालित जनयुद्ध र त्यसका क्रिया प्रतिक्रियाकाबाट प्रभावित नेपाली समाज र नेपालीहरूको त्रासदीय मानसिकता हो । युद्धको थालनी तत्कालीन नेकपा माओवादीले गर्यो । यसलाई उसले सामन्तवादी उत्पीडनका विरुद्धको जनयुद्धको नाम दियो । तथापि यो एक प्रकारको वर्गसंघर्ष नै थियो । जनयुद्धको यस घटनाले सिङ्गो राष्ट्रिय जीवन नै प्रभावित बन्यो । जनयुद्ध निरङ्कुश शाहीशासनव्यवस्थाका विरुद्धको अभियान थियो एकातिर भने अर्कोतिर तत्कालीन संसदीय व्यवस्था विरुद्धको आन्दोलन थियो । यसलाई राज्यपक्षले आतङ्कको संज्ञा दियो । जनयुद्धलाई निस्तेज बनाउने योजना बनाई राज्यपक्षले प्रतिकारको घोषणा गर्यो । युद्ध निरन्तर चल्यो । युद्धको निरन्तरताले युद्धविराम हुने संभावनाहरू क्षीण हुँदै गयो । यसले युद्धमा खटिएका सुरक्षाकर्मी र विद्रोही पक्ष दिनहुँजसो बन्दुकको निशानामा परे । यसले युद्धमा खटिएका लडाकुहरूमा आफ्नै दाजुभाइको ज्यान लिनु पेरकोमा आफ्नो पेशा र कर्तव्यप्रतिनै घृणाको भाव पैदा हुनथाल्यो । उनीहरूसकिसिमको युद्धमा आफूहरूले आफ्नै दाजुभाइलाई बन्दुकको निशाना बनाउनुपर्दा मरेतुल्य अनुभव गर्न थालिसकेका थिए । अर्थात् भाइ भाइ बिचको लडाइँमा आफूहरूलाई कुनै वीरता प्राप्त नहुने भएकाले युद्धमा हतियार उठाउनु व्यर्थ रहेको महसुस गर्न थालिसकेका थिए । यस कुराको पुष्टि लागि कथामा वीरबहादुरको भनाइलाई लिन सकिन्छ :

युद्ध त अमरसिंह र बलभद्र कुँवरले लडेको जस्तो पो लड्नु ! नालपानी किल्लामा म पनि बलभद्र कुँवरसँग आफ्नी नेपाल आमाको सक्षार्थ अञ्जेजहरूसँग युद्ध लड्न पाएको भए कति जाति हुन्थ्यो ! अझ कति दिन, कति महिना र कति वर्षसम्म यसैगरी युद्धको मोर्चा सँहालेर बस्नुपर्ने हो ! कहिले यो युद्धको अन्त्य हुने र कहिले यी बिराना टापुमा रहेका युद्धका मोर्चाबन्दीहरू हट्ने

हुन्” (शाह, २०७४ पृ : २७) ।

माथिको कथाशमा राज्यपक्षको लडाकु वीरबहादुरको भनाइमा परचर्कीसँगको युद्ध मात्र वास्तवमै युद्ध भएको र त्यस्तो युद्धमा सहादत प्राप्त गर्दा युद्धमा पाएको बहादुरीको संज्ञा सार्थक हुने कुरा स्पष्ट रूपमा आएको छ । यसमा उसले भाइ भाइबिचको आपसी लडाइँ व्यर्थ रहेको कुरा पनि व्यक्त गरेको छ । वीरबहादुरको युद्धप्रतिको यो नकारात्मक भावना कथामा विश्वदृष्टिका रूपमा आएको छ । उसको यो भावना एकलैको नभएर राज्यपक्षका सम्पूर्ण लडाकुहरूकोहो ।

यस युद्धमा राज्यपक्ष र विद्रोही पक्ष दुई कित्ता देखापरे । युद्धमा दुबै पक्षका हजारौँ सुरक्षाकर्मी तथा लडाकुहरूले ज्यान गुमाए । यस युद्धमा युद्धमैदानमा खटिएका लडाकु तथा सुरक्षाकर्मीको ज्यानको कुनै सुरक्षा थिएन भने उनीहरूका जहान परिवार तथा सन्तानहरू समेत विद्रोही पक्ष र सत्तापक्षले निसाना बनाउनाले असुरक्षित बनेका थिए । युद्धमा खटिएका लडाकुहरू युद्धको अन्त्य भए आफू र आफ्ना जहान परिवारहरूले त्रासदीबाट मुक्ति पाउने र शान्तिको सास फेर्न पाउने कल्पना गर्न थालिसकेका थिए । लडाकुहरूको यस किसिमको अभिप्रायलाई निम्नलिखित कुराको साक्ष्यले पुष्टि गर्दछ :

केही महिना अगाडि मात्र विद्रोहीको आक्रमणले ध्वस्त भएका आछामका मङ्गलसेन र जुम्लाको खलङ्गाको घटनामा ज्यान गुमाएका सिपाहीका विधवा स्वास्नी र टुहुरा छोराछोरीहरूको अलापविलाप सम्भ्रदा उसलाई डाको छाडी रुन मन लाग्छ । कान्तिपुर दैनिक पत्रिकामा छापिएको सेतो वस्त्रमा लुटपुटिएकी सिपाहीका विधवा र अनुहारमा त्रास उमारेर शून्यमा टोलाइरहेको विधावाको छोराको तस्बिर सम्भ्रँदै ऊ आफ्ना स्वास्नी र छोराको पनि यही हबिगत हुने त होइन भन्ने आशंकाले त्रसित हुन्छ” (शाह, २०७४, पृ .२७) ।

माथिको साक्ष्यमा रहेको सिपाही विरबहादुरको उक्त अनुभूतिमा युद्धले आफू लगायत घरपरिवार केही

पनि सुरक्षित नरहेको र भयावहको स्थिति पैदा भएको कुरा स्पष्टसँग आएको छ । यसले युद्धको अन्त्य हुनुपर्ने कुरालाई लक्षित गरेको छ । जुन कुरा कथाको विश्वदृष्टि पनि हो ।

माओवादीले सन्चालन गरेको दश वर्षे जनयुद्धका कारण तत्कालीन समयमा सिङ्गो मुलुक आक्रान्त बन्यो । युद्धको असर राज्यपक्ष र विद्रोहीपक्षलाई मात्र परेन । यसमासर्वसाधारणले राज्यपक्ष र विद्रोही दुवै पक्षको मारको सामना गर्नु पर्यो । कैयौंलाई घरबार विहीन बनायो, कैयौंलाई विस्थापित गराइयो र कैयौंले अनाहकमा ज्यानसमेत गुमाउनु पर्यो । युद्धको समयमा कैयौं अविभावकले होनहार सन्तान गुमाए, कैयौं बालबालिका टुहुरा भए, कैयौं युवतीका सिउँदो पुछियो । यसले राज्यपक्ष र विद्रोही दुबै पक्षका मारमा परेका सर्वसाधारण नेपाली जनताको चेतनामा परिवर्तन ल्याइदियो फलतः आम नेपालीको जनचाहाना युद्धविराम तथा शान्ति रहन गयो । कथामा यही युद्धमय परिवेश र चेतनाबाटै विश्वदृष्टिको निर्माण एको छ । जुन कुराको पुष्टि निम्नलिखित कथांशले गर्दछ :

मान्छेहरूको भीडबाट एउटी विधवाको करुण चित्कार निस्कियो -“ बन्द गर यो लडाइँ । तिमीहरू बिचको यो युद्धले हामीलाई के दियो ? मेरो सिउँदो उजाडियो, मलाई थाहा छैन । तर अब अरु सिउँदोहरू, अरु बस्तिहरू उजाडिन नदेऊ । भिडबाट अर्को एक जना बुढो मान्छेको आवाज काँप्यो त्यो युद्धले मेरा दुई लक्का जवान छोराहरूलाई खायो । अनाहक युद्धको बलिबेदीमा चढे मेरा छोराहरू । बुढेसकालमा आफ्ना दुई छोराहरू गुमाएको यो बुढो बाबु तिमीहरूसँग हात जडेर बिन्ति गर्दै छ कि अब यो युद्धलाई यहीं समाप्त गर । युद्धपश्चात शान्ति भयो भने म ठान्ने छु, यही शान्तिका लागि नै मेरा छोराहरूले आफ्नो प्राणको आहुति दिएका हुन्।...देशले तिमीहरू दुवैबाट बलिदानी माग्दै छ, यो बलिदानी तिमीहरू मरेर होइन बाँचेर मात्र सार्थक छ । अब यो युद्धविरामलाई सबै मिलेर स्थायी

शान्तिमा रूपान्तरण गरौं र सुन्दर, शान्त र विशाल नेपालको निर्माण गरौं ।...त्यहाँ उपस्थित सबैले ती देइ घाइतेहरूका अनुहार नियाले, तिनीहरूका अनुहारमा स्मित मुस्कान फैलिएको थियो खुसीको रापले दन्कएका थिए तिनका अनुहारहरू (प्रेमा शाह, २०७४, पृ. २९) ।’

प्रस्तुत कथामा कथाकारले राज्यपक्ष, विद्रोही पक्षले युद्धविराम गर्नलाई सर्वसाधारणको भूमिका उल्लेखनीय रहेको कुरा जानकारी गराएका छन् तर यसको मतलब यो होइन कि यी दुवै पक्ष युद्धविरामको पक्षमा थिए । कथामा युद्धविराम द्बन्दरतपक्षहरूमा आएको विश्वदृष्टिका रूपमा मात्र रहेको छैन । यहाँको विश्वदृष्टि राज्यपक्ष र विद्रोहीपक्ष दुवैका मारमा परेका पीडित तथा प्रताडित अर्थात युद्धले छोराछोरी गुमाइका, युद्धले पति गुमाएका, युद्धले अविभावक गुमाएका, युद्धले घर र सम्पूर्ण परिवार खरानी भएका चरित्रहरूको सामूहिक चाहानाको रूपमा पनि विकसित छ । त्यो भनेको युद्ध सधैं सधैंका लागि अन्त्य हुनुपर्छ, युद्धविरामले स्थायी शान्तिको वहाल गर्न सक्नु पर्दछ, युद्धले हिजोका विद्रोहीहरूका बिचमा सद्भावको विकास गर्नु पर्छ र युद्धरत दुवै पक्ष मिलेर युद्धविरामलाई स्थायी शान्तिमा रूपान्तरण गरी विशाल र शान्त नेपाल निर्माण गरौं भन्ने सामूहिक चाहाना हो । उक्त कुरा माथिको साक्ष्यबाट अवगत भएको छ । यो नै कथाको समग्र विश्वदृष्टि हो ।

यसरी विधवा युवती, वृद्ध बाबु, सैसाधारण जनता तथा लडाकु वीरबहादुरका माध्यमबाट व्यक्त गरिएका भनाइमा युद्ध सधैं सधैंका लागि अन्त्य हुनुपर्ने, युद्धविराम गरेर आपसी सद्भावको विकास गर्नसके मात्र देशमा स्थायी शान्तिको स्थापना हुनुपर्ने कुरा सामूहिक भावना कथामा विकसित भएको छ यही सामूहिक भावना नै कथामा विकसित भएको विश्वदृष्टि हो ।

५. ३ संरचनाको समानधर्मिता

ग्लेडमानले कृतिभिन्नको विश्वदृष्टि र समाजका वर्गा वा समुदायको विश्वदृष्टिका बिच समानधर्मिताको चर्चा गरेका छन् । उनका विचारमा

वर्गको विश्वदृष्टिको संरचनासँग कर्मतिभिन्नको संरचित संरचनासँग समानधर्मिता हुनुपर्छ। समाजको विश्वदृष्टि र कृतिभिन्नको विश्वदृष्टिका बिच जति बढी समानधर्मिता हुन्छ कृति त्यति नै महान् हुन्छ। समालोचकले साहित्यिक कृतिभिन्नको समानधर्मिताको केलाएर हेर्नु पर्दछ। यसलाई उनी संरचनाको समानधर्मिता भन्छन् (पाण्डेय, २०७३, पृ.१९)। यस आधारमा 'युद्धविराम जिन्दावाद' कथमा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि र तत्कालीन नेपाली समाजको विश्वदृष्टिका बिच समानधर्मिता पाइन्छ। कथामा द्वन्द्वरत (सत्ता र विद्रोही) पक्ष र आमजनमानसको युद्धविराम तथा शान्तिको चाहानालाई विश्वदृष्टिका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। कथामा सर्वहाराको नेतृत्व गर्ने तत्कालीन माओवादी छापामार र पुँजीपतिवर्गको नेतृत्व गर्ने शाही सरकारको विश्वदृष्टि तत्कालीन नेपाली समाजको यथार्थ हो।

'युद्धविराम जिन्दावाद' नेपाली सममाजको विगत दशकको युद्धको यथार्थसँग सम्बन्धित छ। यसको सामाजिक पृष्ठभूमि तत्कालीन नेकपा माओवादीद्वारा संचालित जनयुद्ध र त्यसका क्रिया प्रतिक्रियाकाबाट प्रभावित नेपाली समाज र नेपाली मानसिकता हो। नेपालमा वि.सं. २०५१ फागुन १ गतेदेखि नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वको आरम्भ भयो। यसको सन्चालन तत्कालीन नेकपा माओवादीले गर्यो। यसलाई उसले सामन्तवादी उत्पीडनका विरुद्धको जनयुद्धको नाम दियो। युद्धमा दुवैतर्फका गरी चौध हजार भन्दा माथिका मानिसहरूको ज्यान गयो। हजारौंको संख्यामा घाइते भए, हजारौं अङ्गभङ्ग भए। युद्धले आम नेपालीको जीउज्यान तथा शान्तिसुरक्षाको प्रत्याभूतिलाई गुमायो। युद्धले सिङ्गो राष्ट्र नै आक्रान्त बन्द्यो। यसलाई शसत्रयुद्ध/जनयुद्ध जे भने पनि यथार्थमा यो एक प्रकारको वर्गसंघर्ष नै थियो। जनयुद्धको यस घटनाले सिङ्गो राष्ट्रिय जीवन नै प्रभावित बन्द्यो। जनयुद्ध निरङ्कुश शाहीशासन विरुद्धको अभियान थियो एकातिर भने अर्कोतिर पुरानो संसदीय व्यवस्था विरुद्धको अभियान थियो। यो अभियानले विभन्न तहतप्काका उत्पीडित नेपाली जनतामा स्वतन्त्रताको

चेतना विकसित गरायो। आफ्नो अस्तित्व र अधिकारका लागि जागरुकताका साथै जस्तोसुकै मूल्य चुकाउन पनि नपर्ने उत्साह प्रदान गर्यो। तत्कालीन राज्यपक्षले यसलाई आतङ्कको संज्ञा दियो। यसका विरुद्ध हिंसा प्रतियोगिताको कदम चाल्यो। हजारौं हजार सङ्ख्यामा राज्यपक्षका सुरक्षाकर्मी र विद्रोही पक्षका लडाकुहरूले ज्यान गुमाए। युद्धकै कारण सिङ्गो मुलुक आक्रान्त बन्द्यो। युद्धको असर राज्य पक्ष र विद्रोही पक्षले मात्र सामना गरेन। यसमा सर्वसाधारणले राज्यपक्ष र विद्रोही दुवैपक्षको मारको सामना गर्नु पर्यो। कैयौंलाई घरबारविहीन बनाइयो, कैयौंलाई विस्थापित गर्यो र कैयौंले अनाहकमा ज्यानसमेत गुमाउनु पर्यो। युद्धलाई निरन्तरता दिनका लागि दुवैतर्फले जनविश्वास गुमाए अन्ततोगत्वा दुवै पक्षबाट युद्धविरामको घोषणा गरियो। प्रस्तुत कथामा युद्धकालीन सामाजिक तथा सैन्य गतिविधिको यथार्थ चित्रण गरिएकोले कथामा घटेको समग्र घटना र नेपालको जनयुद्धकालीन समाजको वास्तविकता बिचको समानधर्मिताको सम्बन्धबाट विश्वदृष्टि निर्माण भएकोछ। यसको साक्ष्यको लागि कथाको पृष्ठभूमिका सन्दर्भमा लेखकका भनाइहरूलाई अधिसार्नु वान्छनीय देखिन्छ :

यो मैले भोगेको यथार्थ हो। म पनि सशस्त्र द्वन्द्वको एक पात्र हुँ। मै सशस्त्र द्वन्द्वलाई फरक फरक समय र परिवेशमा आफ्नै आँखा अगाडि जसरी अनुभव र अनुभूत गर्ने अवसर पाएँ, एक लेखकको हैसियतले त्य अवसर पाउने म एक भाग्यमानी लेखक हुँ। लेखकको रूपमा मलाई विद्रोही र राज्य पक्षबिचको सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित बनेका सीपाही र विद्रोही छापामार र आमनागरिकहरू सबैको पीडाले सम्बेदनशील बनाएको र कुनै पक्षप्रति पूर्वाग्रह नराखी मैले आफूले अनुभव गरेका सशस्त्र द्वन्द्वका पीडालाई कथामा संश्लेषण गर्ने प्रयास गरेको छु। समग्रमा यसमा सङ्ग्रहभित्र सङ्ग्रहित मेरा कथाहरू देशले भोगेका दशवर्षे सशस्त्र द्वन्द्व र यस युद्धका जिउँदाजाग्दा तस्बिरहरू

भन्दा अतिशयोक्ति नहोला । (भूमिका खण्ड)

हुन त यो सिङ्गो कथा सङ्ग्रहबारे कथाकारको भनाइ हो । यस भनाइबाट यसका सबै कथाहरूको सामाजिक पृष्ठभूमि सशस्त्र द्वन्द्वमय परिवेश नै हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । प्रस्तुतकथा पनि यसै पृष्ठभूमिमा रचना गरिएको छ । जनयुद्धलाई निरङ्कुश शाहीशासन विरुद्धको अभियान र पुरानो संसदीय व्यवस्था विरुद्धको अभियान भनिए तापनि यो एक किसिमको वर्ग संघर्ष थियो । यसले बहुसंख्यक उत्पीडित जनता तथा क्षेत्रीय, जातीय, लैङ्गिक, वर्गीय आदि विभिन्नखाले उत्पीडन परेका जनतामा राज्यसत्ताका विरुद्ध संघर्ष गर्ने, स्वतन्त्रताका निमित्त आवाज उठाउने र आफ्नो अस्तित्व र अधिकार प्राप्तिका लागि सङ्गठित हुने अभूतपूर्व चेतनाको विकास पनि गरायो । जनयुद्धले सामन्त तथा पूँजीपति वर्गहरूको एउटा किता जन्मायो भने शोषितपीडित विपन्नवर्गको अर्को किता जन्मायो । यो वर्गीय कितामा केही लेखक, कलाकार तथा उद्योग व्यवसायीहरू समर्थक र विरोधीका रूपमा उभिन पुगे भने केही भने आफू तटस्थ रहेको अवगत गराए ।

हुनत : जनयुद्धकालीन घटना परिघटनालाई विषय बनाएर लेखिएको यस कथाको रचनाका सन्दर्भमा छापामारको छोरो कथासङ्ग्रहको भूमिका लेखनका सन्दर्भमा कथाकारले आफूतटस्थ रहेको दावी गरका छन् । तर यस कुराले मात्र लेखकको तटस्थतालाई स्वीकार्न सकिँदैन । उनी भन्छन् :

लेखकको रूपमा मलाई विद्रोही र राज्यपक्षबिचको सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित बनेका सिपाही, विद्रोही छापामार र आमनागरिकहरू सबैको पीडाले सवेदनशील बनाएको र कुनै पक्षप्रति पूर्वाग्रह नराखी मैले आफूले अनुभव गरेका युद्धका पीडाहरूलाई कथामा संश्लेषण गर्ने प्रयास गरेको छु । समग्रमा यस सङ्ग्रहभित्र सङ्ग्रहित मेरा कथाहरू देशले भोगेको दश वर्ष सशस्त्र द्वन्द्व र युद्धका जीउँदाजाग्दा तस्बिरहरू हुन् भन्दा अतिशयोक्त नहोला (महेशविक्रम शाह, २०७४, भूमिका खण्ड) ।

यहाँ कथाकार शाहले आफू तटस्थ रहको बताएका छन् र तत्कालीन युद्धमय परिवेशको सम्पूर्ण जिम्मेवारी राज्य पक्ष र विद्रोही पक्षलाई सुम्पन खोजेका छन् तर यहाँ कथाकारले भनेजस्तो भएको छैन । विश्वदृष्टिका सन्दर्भमा गोलडमानले लेखकीय तटस्थताई अस्वीकार गरेको कुरा युद्धविराम जिन्दावाद कथामा पनि लागु भएको छ । “उनी भन्छन् “यथार्थमा लेखक समाजका कुनै घटना परिघटनाबाट तटस्थ रहन सक्दैन किनकि उसका अनुभूतिहरू समाजका वर्ग समुदायबाट नै बनेका हुन्छन्” (पाण्डे, २०७३, पृ. १८) । गोलडमानको यस भनाइलाई आधार मानेर हेर्दा प्रस्तुत कथामा कथाकारले भने जस्तो तटस्थता पाइँदैन । कथाकारले यस कथामा विद्रोह र विद्रोही पक्षलाई कुरूप र विभत्स रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । यसका लागि राज्य पक्षको सुरक्षकर्मी (वीरबहादुर) का माध्यमबाट व्यक्त गराइएको कथाशलाई साक्ष्यका रूपमा लिन सकिन्छ -

अभ्र कति दिन, कति महिना त कति वर्षसम्म यसै गरी युद्धको मोर्चा सम्हालेर बस्नु नै हो ! र कहिले यो युद्धको अन्त्य हुने हो र कहिले यी विराना टापुमा रहेका युद्धका मोर्चाबन्दीहरू हट्ने हुन् ।.... म युद्ध मोर्चामा खटिएको एक वीर सिपाही हुँ । मेरो एक मात्र उद्देश्य भनेको आइलामेमाथि जाइलामु र युद्धमा सधैं विजयी रहनु हो । यस क्रममा म स्वयम् बलिदान नै हुन किन नपरोस् ” ((शाह, २७४, पृ :२६/२७) । ’ २७) ।

प्रस्तुत कथाशामा आएको वीरबहादुरको यसकिसिमको अभिव्यक्तिले कथाकारले आफू तटस्थ रहेको दावी गरे पनि युद्धको प्रभाले लेखक तटस्थ बन्न नसकेको स्पष्ट हुन्छ । लेखक तटस्थ रहन नसक्नु पनि स्वभाविकै हो किनकि उनी तत्कालीन समयका राज्यपक्षका फौजी सपाही पनि हुन् । लेखक तटस्थरहन सक्दैन भन् गोलडमानको भनाइलाई आधार बनाएर हेर्दा यस कथामा बाह्य समाजको सामाजिक संरचनासँग कृतिको सामाजिक संरचनासँग पूर्णतः समानधर्मिता छैन भन्न सकिँदैन । यसर्थ कथाकार शाह जुन सामाजिक धरातलमा

उभिअर, जुन युद्धकालीन परिवेशलाई टेकेर यस कथाको रचना गरे यही नै कथाको सामाजिक पृष्ठभूमि हो ।

यसरी तत्कालीन नेपाली समाजका सर्वहारावर्गको नेतृत्व गरेको माओवादी पक्ष र सरकार पक्षको नेतृत्व गरेको पुँजीपतिवर्गको वर्गीय युद्धबाट आक्रान्त नेपाली जनतामा विकसित विश्वदृष्टि र कथाले प्रस्तुत गरेकोले तत्कालीन नेपाली समाज र कृतिमा व्यक्त विश्वदृष्टिका बिच संरचनागत समानधर्मिता छ ।

६ निष्कर्ष

महेशविक्रम शाहद्वारा रचित 'युद्धविराम जिन्दावाद' सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । यो छापामारको छोरो कथासङ्ग्रह (२०७४) मा सङ्गृहीत छ । प्रस्तुतकथामा तत्कालीन नेकपा माओवादीद्वारा वि.सं. २०५२ साल फागुन १ गतेबाट संचालित शसस्त्रजनयुद्ध र त्यसका क्रिया प्रतिक्रियाकाबाट आक्रान्त र पीडित नेपाली समाज र नेपालीहरूको मानसिकतालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । युद्ध राजतन्त्र वा तत्कालीन राज्यव्यवस्थाको संसदीय प्रणाली विरुद्ध गरिएको थियो । युद्ध सर्वहारावर्गको नेतृत्व गर्ने विद्रोही पक्ष (माओवादी) र पुँजपतिवर्गको नेतृत्व गरेको राज्यपक्षका बिच भएको थियो । युद्धमा दुवै तर्फका गरी चौध हजार भन्दा माथिका सङ्ख्यामा मानिसको ज्यान गयो । हजारौंको संख्यामा घाइते भए, हजारौं अङ्गभङ्ग भए । युद्धले आम

सन्दर्भसामग्री सूची

गोल्डमान, लुसियाँ (सन् १९९२). 'साहित्येतिहास की उत्पत्तिमूलक संरचनावादी पद्धति'. अनु. निर्मला जैन/कुसुम बाँठिया, "साहित्यका समाजशास्त्रीय चिनतन". हिन्दी माध्यम कार्यान्वयन निर्देशनालय : दिल्ली विश्वविद्यालय:

पाण्डेय, ताराकान्त (२०७३). 'माक्सवाद,सांस्कृतिक अध्ययन र साहित्यको समाजशास्त्र'. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

पाण्डेय, मैनेजर (सन् १९८९). 'साहित्यके समाजशास्त्र की भूमिकका'. चन्डिगढ : हरियाणा साहित्य अकादमी ।

प्रसाइ, नरेन्द्रराज (२०५७). 'पारिजातको जीवनकथा'. काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्र लुँडेटेल (२०५५). शोधविधि. (दोस्रो संस्क.). काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

शाह, महेशविक्रम (२०७४). 'छापामारको छोरो' (सातौं संस्करण). ललितपुर : साभाप्रकाशन ।

सुवेदी, राजेन्द्र (२०५३). 'सिर्जनाका परिधिमा पारिजात'. काठमाडौं : भूमिका प्रकाशन ।

नेपालीको जीउज्यान तथा शान्तिसुरक्षाको प्रत्याभूतिलाई गुमायो । युद्धले सिङ्गो राष्ट्र नै आक्रान्त बन्यो । युद्धलाई निरन्तरता दिनका लागि युद्धरत दुवैतर्फले जनविश्वास गुमाए अन्ततोगत्वा दुवै पक्षबाट युद्धविरामको घोषणा गरियो । प्रस्तुत कथामा युद्धविराम, युद्धरत पक्षका बिचमा आपसी सद्भाव कायम गर्ने र मुलुकमा स्थायी शान्तिको स्थापना गर्ने सम्झौताका परिघटनासँग जोडिएर विश्वदृष्टि आएको छ । कथामा वीरबहादुरले राज्यपक्षका सुरक्षाकर्मी र विद्रोही छापामारले विद्रोही पक्षका लडाकुहरूको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । गोल्डमानका विचारमा एउटा वर्ग वा समूहको जीवनजगतका बारेको सुसङ्गत दृष्टि नै विश्वदृष्टि हो भने भैँयसमा युद्धमैदामा खटिएको राज्यपक्षको लडाकु वीरबहादुर, युद्धबाट पीडित भएकी विधवा महिला र युद्धमा आफ्ना लक्कका जवान दुई छोराहरू गुमाएको वृद्ध पुरुष आम सर्वसाधारण नेपालीको जनचाहानालाई लिएर युद्धविराम या स्थायी शान्तिका पक्षमा उपस्थित भएका छन् । प्रस्तुत कथामा कथानकको योजना र तत्कालीन अवस्थामाभएको शसस्त्र जनयुद्ध र युद्धबाट पीडित नेपालीहरूको सामूहिक जनचाहना तथा लेखकीय दृष्टिकोण समेत रहेकोले तत्कालीन अवस्थाको नेपाली समाजको राजनीति र कथाको विश्वदृष्टिबिच संरचनात्मक समानधर्मिता रहेको पाइन्छ ।